

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В СИСТЕМІ ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Інна Цвігун

Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський
ia_tsvigyn@ukr.net

<https://doi.org/10.37406/sXXIcp.2021.v1.22>

Вступ

Демографічна ситуація в Україні науковцями характеризується, як кризова. Ще у 2004 р. видатний демограф Пирожков С.І. [1, с. 6] писав: «Україна увійшла у затяжну демографічну кризу, яка за тривалістю та масштабами перевершує попередні. Головна відмінність нової демографічної кризи полягає у тому, що в Україні мають місце не тільки кількісне зменшення населення, а й значне погіршення його здоров'я, якісних показників інтелектуального розвитку, деградація генофонду.» Такої ж думки Стешенко В.С. [2, с. 25]: «Демографічна криза - це поєднання депопуляції з погіршенням якісних характеристик населення». На сьогодні демографічна ситуація в Україні погіршується досить багатьма чинниками: військові дії на сході України, які тривають з 2014 року та пандемія Covid-19, яка зумовлює зростання захворюваності та смертності, з одного боку, та погіршення економічної ситуації через карантинні обмеження.

Розділ 1. Зміцнення здоров'я населення, зниження рівня смертності та забезпечення активного старіння в Україні.

На сьогодні демографічна криза продовжується, що характеризується багатьма чинниками, насамперед це втрата населення чи депопуляція. У 1990 р. в Україні проживало 51,9 млн. осіб, а в 2019 р. лише 41,93 млн. осіб, тобто втрати становили 10 млн. осіб. Звичайно, ця цифра є меншою, що пов'язано з відсутністю інформації по тимчасово окупованих територіях та Автономній Республіці Крим, але втрати населення досить значні і станом на 2013 р, до військових подій в Україні, чисельність українців зменшилася на 3,6 млн. осіб.

Поряд з зменшенням чисельності населення, погіршилася і його структура, що пов'язано з значним старінням населення та зменшенням чисельності дітей (рис. 1).

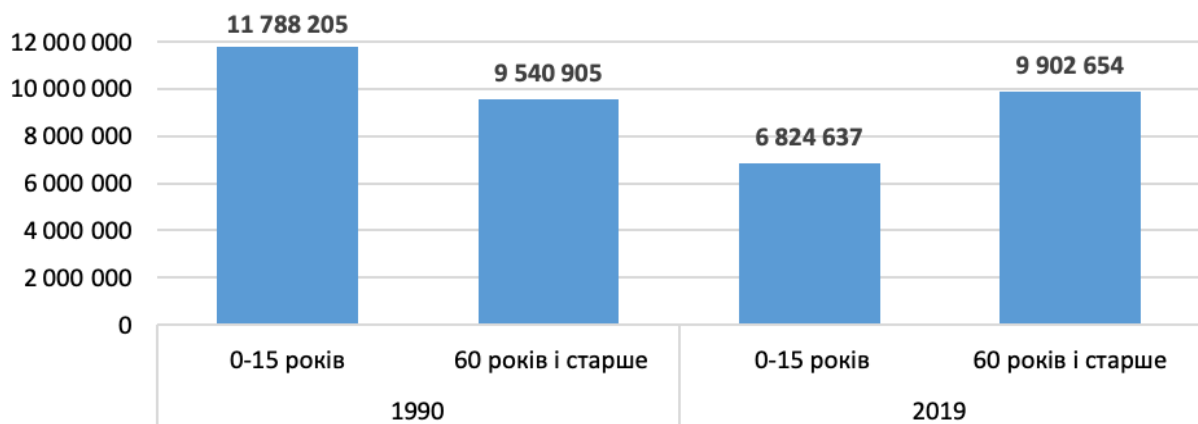

Рис.1. Чисельність основних категорій населення України, осіб, 1990-2019 рр.

Чисельність дітей у віці 0-15 років протягом 1990-2019 рр. зменшилася на 5 млн., а їх частка в загальній структурі знизилася від 22,8% до 16,3%. В той же час, населення у віці старше 60 років збільшилося на 362 тис. осіб та зросла частка літніх людей до 23,7%. У сучасній демографії усталеним є підхід до оцінки рівня демографічного старіння, запропонований фахівцями ООН, згідно якого населення вважається постарілим, якщо частка людей, старше 65 років перевищує 7%. В Україні цей показник у 2019 році сягнув 16,9%. За шкалою Е. Россета початок демографічної старості збігається з моментом досягнення 10% долі людей у віці понад 60 років. Якщо відсоток людей старше 60 років сягає 18%, то спостерігається дуже високий рівень старості.

Показник індекс молодості, який характеризує заміщення поколінь і показує скільки припадає дітей 0-15 років на 100 осіб у віці старше 60 років, значно знизився. Якщо у 1990 р. він становив 123 дитини на літніх людей, що свідчило про заміщення поколінь, то у 2019 р. він становить лише 69 дітей. Дана ситуація свідчить не лише про старіння населення України, але і про відсутність заміщення поколінь, що поглиблює демографічну кризу.

Причинами депопуляції є природні чинники – народжуваність та смертність, а також міграційні втрати. Народжуваність в Україні, як і в більшості Європейських країн, є досить низькою. Сумарний коефіцієнт народжуваності в Україні в 1990 р. становив 1,9 дитини, а в 2019 р. 1,2 дитини, що свідчить про відсутність розширеного відтворення населення. В той же час, смертність в Україні є досить високою. Так у віці до 1 року у 2019 р. помирало 7 дітей, що нижче 1990 року на 5,8 дітей, в той же час в країнах Європейського Союзу цей показник є лише 3,8 дитини.

Протягом 1990-2019 рр. в Україні померло 20,9 млн. осіб, тобто щороку помирало 600-700 тис. осіб. Серед усіх померлих у віці до 60 років померло 23,4% населення у 1990 р. та 20,7% у 2019 р. Досить високою є смертність чоловіків, у 2019 р. на одну померлу жінку у віці 30-34 роки помирає 4,100 чоловіки, а у віці 35-39 років 5,5 чоловіків.

Основними причинами смертності в Україні є смертність від хвороб системи кровообігу (66,7% усіх померлих), новоутворення 13,4% та зовнішні причини смертей – 5,3%. Крім цього, значно зростає захворюваність населення Віл-інфекції та СНІД. Кількість хворих з вперше встановленим діагнозом Віл-інфіковані у 2019 р. становила 17,1 тис. населення або 40,2 особи на 100 тис. населення, з них хворі на СНІД 8,9 тис. осіб або 20,4 особи на 100 тисяч населення. Також спостерігається зростання захворювань на соціально-небезпечних хвороб, а саме туберкульоз у 2019 р. вперше зареєстровано 23,3 тис. хворих або 54,8 осіб на 100 тис. населення. Згідно інформації державної служби статистики, на 20% зросла захворюваність на новоутворення [3].

Очікувана тривалість життя в Україні зростає від 70,4 роки у 1990 р. до 72 роки у 2019 р. Але при цьому зберігається значно вища очікувана тривалість жінок, ніж чоловіків і у 1990 р. вона становила 9,3 роки, а в 2019 р. 10 років (рис.2). Для країн Європейського Союзу цей показник коливається в межах 5-6 років.

Ще одним чинником втрати населення України є міграційні процеси. Згідно офіційних статистичних даних протягом 1990-2019 рр. міграційні втрати населення становили 380,7 тис. осіб, при цьому значні міграційні втрати спостерігалися протягом 1994-2004 років. Коли з України виїхала 1,2 млн. осіб. В останні роки спостерігається міграційний приріст 15-20 тис. осіб щороку.

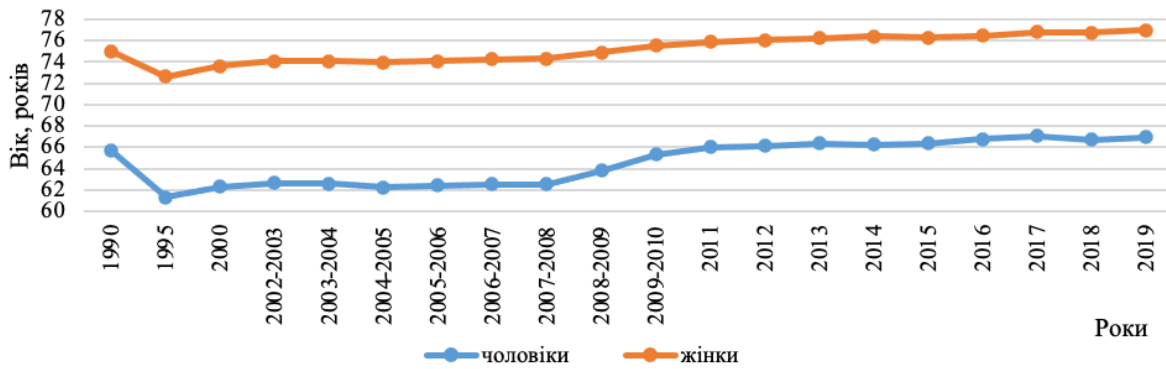

Рис. 2. Очікувана тривалість чоловіків і жінок в Україні, 1990-2018 рр.

Але офіційна статистика не фіксує трудову міграцію, яка в останні роки стала досить поширеним явищем в Україні. Згідно дослідження інституту стратегічних досліджень [4] у 2001 р. Трудові мігранти становили 2,3 – 2,7 млн осіб, або понад 10% працездатного населення. В 2008 р. було виявлено 1,5 млн трудових мігрантів, або 5,1% працездатного населення. Оцінка 2012 р. становила 1,2 млн, частка трудових мігрантів серед осіб у віці 15 – 70 років дорівнювала 3,4%. За даними 2017 р. їхня чисельність зросла до 1,3 млн, а частка в населенні відповідного віку до 4,5% (населення окупованих територій з підрахунків виключалося). Ці дані свідчать про значну втрату населення працездатного віку, що погіршує не лише демографічну ситуацію, але і соціально-економічну.

Причинами демографічної кризи, Стещенко В.С. зазначала такі зміни суспільного життя і, насамперед, системи суспільного виробництва, коли порушується узгоджене функціонування і розвиток її компонентів, сфер, частин, внаслідок чого руйнується системна властивість соціального механізму - здатність до самовідтворення суб'єкта суспільного життя у необхідній якості і кількості [5, с.178].

Лібанова Е.М. відмітила, що демографічна ситуація та її зміни акумулюють у собі вплив широкого кола соціальних, економічних, суспільно-політичних, екологічних чинників — як скороминущих, так і довготривалих; тих, що пов'язані зі специфікою суспільно-історичного розвитку країни, й тих, котрі викликані соціальними зрушеннями, які вона переживала й переживає тепер [7, с.12].

Регулювання демографічних процесів поділяються на прямі – безпосередній вплив на демографічну ситуацію та непрямі, шляхом регулювання соціально-економічних, екологічних, суспільно-економічних чинників.

Первинним завданням на сьогодні є підвищення якості населення шляхом вдосконалення системи охорони здоров'я, її профілактичної спрямованості та орієнтацію на збереження здоров'я людини. В освітній сфері важливим є розвиток соціальної інфраструктури, а саме дошкільної освіти на основі розвитку всіх форм дошкільних освітніх організацій. Вдосконалення статевого виховання підлітків і молоді, поліпшення підготовки до вступу в шлюб і сімейного життя. Досить важливим є підвищення якості освіти відповідно до рівня європейських стандартів для зростання інтелектуального потенціалу.

Досить важливою є політика держави щодо зниження кількості споживання алкоголю та паління, регулювання виробництва, продажу і споживання алкогольної продукції та тютюнових виробів.

Першим завданням є зміцнення здоров'я населення, зниження смертності та підвищення очікуваної тривалості життя і підхід має бути комплексний (табл. 1).

Для всіх вікових груп населення першочерговим завданням являється формування самозбережувальної поведінки та здорового способу життя, подальший розвиток установ фізичної культури, відпочинку і туризму та їх фінансова доступність, особливо для дітей, підлітків та молоді. Досить важливим є підвищення відповідальності кожного громадянина за своє здоров'я, залучення самого населення в процес формування здорового способу життя.

Таблиця 1

Зміцнення здоров'я, зниження смертності і збільшення тривалості життя населення

Завдання	Шляхи вирішення
Зниження рівня смертності всього населення та підвищення очікуваної тривалості життя	
Зниження рівня захворювання населення та смертності, підвищення середньої тривалості життя, скорочення розриву в тривалості життя чоловіків порівняно з жінками	<p>Запровадити заходи щодо вдосконалення охорони здоров'я і досягнення на цій основі більш високої якості медичного обслуговування населення, зміцнення матеріальної бази закладів охорони здоров'я, та їх забезпечення кваліфікованими кадрами</p> <p>Впровадити комплексні оздоровчі та реабілітаційні програми по скороченню термінів відновлення здоров'я після перенесених захворювань і травм</p> <p>Знизити кількість споживання алкоголю та паління, шляхом регулювання виробництва, продажу і споживання алкогольної продукції та тютюнових виробів</p> <p>Створити ефективну систему профілактики соціально значущих захворювань, попередження факторів їх розвитку</p> <p>Поліпшити санітарно-епідемічну та екологічну ситуації, якість продуктів харчування</p>
Зміцнення здоров'я населення, створенню умов і формуванню мотивації для ведення здорового способу життя	Підвищити інформованість громадян через засоби масової інформації про вплив на здоров'я негативних факторів і можливості їх попередження, залучення до занять фізичною культурою, туризмом і спортом, організації відпочинку та дозвілля незалежно від місця проживання, а також розробити механізм підтримки громадських ініціатив, спрямованих на зміцнення здоров'я населення
	Поширювати знання про профілактику захворювань і зміцненню здоров'я, попередження та викорінення шкідливих для здоров'я звичок, орієнтована як на все населення, так і на окремі його категорії, особливо на групи підвищеного ризику
Зниження рівня смертності населення працездатного віку	
Зниження рівня смертності від захворювань серцево-судинної системи, онкологічних захворювань, ВІЛ / СНІДу та туберкульозу	Створити комплексну систему профілактики факторів ризику, ранньої діагностики із застосуванням передових інноваційних технологій, впровадити освітні програми, спрямовані на попередження розвитку зазначених захворювань
Зниження рівня смертності і травматизму від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань	Покращити систему, інформування працівників про відповідні ризики, створити системи виявлення, оцінки та контролю таких ризиків, забезпечити економічну мотивація для поліпшення роботодавцем умов праці
Зниження рівня смертності й травматизму внаслідок дорожньо-транспортних пригод	Покращити організацію дорожнього руху, підвищити якість дорожньої інфраструктури та дисципліни на дорогах, оперативність і якість надання медичної допомоги потерпілим у дорожньо-транспортних пригодах
Зниження рівня смертності від самогубств	Підвищити ефективність профілактичної роботи з громадянами з груп ризику, спрямованої на попередження суїцидів

Продовження табл. 1

Зниження рівня материнської та смертності дітей до 1 року, зміцнення репродуктивного здоров'я населення та здоров'я дітей	
Зниження материнської смертності під час пологів та мертвонароджуваності	Підвищити доступність та якість надання безкоштовної медичної допомоги жінкам у період вагітності і пологів, їх новонародженим дітям. Розвивати сімейно орієнтовані перинатальних технологій, зміцнити матеріально-технічне та кадрове забезпечення служби материнства і дитинства
Зниження дитячої смертності та зміцнення здоров'я дітей	Проводити профілактичні заходи в цілях раннього виявлення порушень стану здоров'я дітей та підлітків
	Забезпечити доступність первинної медико-санітарної, медичної допомоги дітям, вдосконалення відновної медицини
	Впровадження профілактичних заходів щодо зниження травм і отруєнь, куріння, шкідливого споживання алкоголю, споживання наркотичних засобів, психотропних, токсичних та інших речовин, розвитку фізичної культури, відпочинку та оздоровлення
	Забезпечити функціонування державних дитячих дошкільних організацій, забезпечити оздоровлення школярів в пришкольних і заміських таборах і будинках відпочинку

Для формування здорового способу життя досить важливою є пропаганда засобів масової інформації, а також заборона реклами алкоголю та тютюнових виробів. розширити соціальну рекламу в засобах масової інформації, випуск тематичних теле- і радіопрограм, газет і журналів, розробку навчальних програм, ширше інформувати населення про можливі небезпеки для життя і здоров'я, пов'язаних з найбільш поширеними захворюваннями, епідемічною обстановкою, стихійними лихами та техногенними аваріями, з появою на ринку небезпечних для здоров'я товарів, а також про заходи, що дозволяють попередити їх шкідливий вплив на здоров'я людини.

Однією з основних демографічних проблем сьогодення України є старіння населення, тому держава має сприяти забезпеченню активного старіння населення та захисту літніх людей. Політика щодо активного старіння спрямована на продовження зайнятості, економічну і соціальну активність після офіційного виходу на пенсію і довголіття при хорошому стані здоров'я. Для цього необхідно забезпечити:

- введення гнучких форм зайнятості для пенсіонерів без створення диспропорцій на ринку праці конфліктів між поколіннями;
- подолання негативного настрою роботодавців по відношенню до людей старшого віку і заохочення більш тривалого використання досвіду останніх.
- стимулювання добровільної участі людей літнього віку у соціальному житті суспільства та розвиток громадянського суспільства;
- створення системи соціальних послуг та послуг охорони здоров'я та підвищення якості життя літніх людей;
- забезпечення літнім людям можливостей для відпочинку, туризму, занять спортом та участі в культурному житті;
- розвиток геронтологічної допомоги, розширення мережі соціальної допомоги та лікувально-оздоровчих установ для пенсіонерів;
- пропаганди шанобливого ставлення до людей старшого покоління, їх заслуг перед суспільством, виховання дітей та молоді у дусі поваги до них.

У зв'язку з старінням населення необхідне стимулювання створення системи

соціальних послуг та послуг охорони здоров'я літніх людей. Розвиток геронтологічної допомоги, розширення мережі соціальної допомоги та лікувально-оздоровчих установ для пенсіонерів. Забезпечення літнім людям можливостей для відпочинку, туризму, занять спортом та участі в культурному житті. Також, досить важливим є пропаганда шанобливого ставлення до людей старшого покоління, їх заслуг перед суспільством, виховання дітей та молоді у дусі поваги до них.

У 2018 році розпорядженням Кабінету Міністрів України затверджено Стратегію державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року. Ця Стратегія визначає пріоритетні напрями щодо протистояння демографічним змінам, передбачає комплексні заходи щодо підтримки громадян похилого віку, забезпечення їх активної участі в суспільному розвитку, підвищення якості життя, захисту прав громадян похилого віку [7].

Одним з чинників подолання демографічної кризи є підвищення народжуваності та зміцнення сім'ї, яку умовно можна поділити на дві складових: підвищення народжуваності та зміцнення інституту сім'ї.

Залежно від демографічної ситуації в країні соціально-демографічна політика може бути розрахована і на збільшення, і на зменшення рівня народжуваності. Виходячи з того, що проблема стимулювання народжуваності є нагальною для України і для країн Європи, розглянемо лише відповідні інструменти та моделі світової соціально-демографічної політики (табл. 2).

Зміцнення інституту сім'ї, відродження та збереження духовно-моральних традицій сімейних відносин передбачає реалізацію наступних завдань: формувати сімейну ідеологію, спрямовану на визнання в суспільстві як соціальної норми стійкої, благополучної сім'ї; створити сприятливі умови для економічної самостійності та зростання добробуту сім'ї; підвищити престиж сім'ї, зміцнення її моральних основ.

Таблиця 2

Основні інструменти соціально-демографічної політики [8, с.27]

Спрямування	Інструменти	Вплив
Економічне	Виплати при народженні дитини Виплати за догляд за дитиною Регулювання оплати праці батькам при народженні дитини	Стимулювання дітонародження
	Безплатне або пільгове страхування батьків з дітьми Система іпотечного кредитування на отримання житла для молодих сімей Оплачувані декретні відпустки	Підтримка інституту сім'ї
Соціальне	Регулювання режиму роботи батьків із неповнолітніми дітьми Програми планування сім'ї	Стимулювання дітонародження
	Надання соціального житла молодим сім'ям Контроль майнового стану матері та дітей у разі розлучення батьків Безплатні медичні послуги	Підвищення рівня життя населення

Необхідно:

- поліпшити становище жінок на ринку праці.
- вдосконалити законодавство та пропаганду по зміцненню сімейно-шлюбних відносин, підвищення статусу сім'ї;
- підвищити роль і відповідальність чоловіків в зміцненні сімейно-шлюбних відносин;

– розвинути систему консультативної та психологічної підтримки сім'ї в цілях створення сприятливого внутрішньо сімейного клімату, профілактики сімейного неблагополуччя;

- запровадити пропаганду цінностей родини, що має кількох дітей,
- формувати у суспільстві позитивний образ сім'ї зі стабільним зареєстрованим шлюбом, в якій подружжя має кількох дітей;
- реалізувати комплекс заходів щодо подальшого зниження числа передчасного переривання вагітності (абортів);
- створити спеціалізовану систему захисту прав дітей;
- підвищити рівень висвітлення демографічних проблем в засобах масової інформації, переорієнтація їх на пропаганду позитивного взірця життя в сім'ї у колі дітей, рідних і близьких людей.

Шляхи вирішення завдання підвищення народжуваності та зміцнення інституту базуються на створенні житлових та економічних умов для забезпечення гідного життя. Для цього важливим є підвищити оплату праці з метою досягнення рівня, що забезпечує адекватні соціальні стандарти існування, зміни у системі оподаткування фізичних осіб, впровадження оподаткування сім'ї, налагодження ефективного механізму соціального кредитування; підтримки системи молодіжних житлових комплексів та молодіжних житлово-будівельних кооперативів.

Основними завданнями сприяння зміцненню сім'ї, підвищенню цінності престижу материнства та батьківства, формування сприятливих для демографічного розвитку шлюбно-репродуктивних орієнтацій у підростаючого покоління є роз'яснення дійсних причин нинішніх демографічних тенденцій, їх ймовірних соціально-економічних, політичних, культурно-історичних наслідків.

Необхідно створити мережі психологічних консультацій і забезпечити підготовку психологів для роботи з сім'ями, сприяння формуванню установок подружжя на можливість і доцільність звернення до психологічних консультацій. Важливо також максимально сприяти розвитку сімейного відпочинку та дозвілля (табл. 3).

Таблиця 3

Причини низької народжуваності та основні шляхи їх подолання

Причини	Шляхи вирішення
Основні причини	
Ослаблення потреби в дітях, небажання навіть при сприятливих умовах мати кількох дітей, низька цінність дітей у порівнянні з іншими життєвими цілями	Заходи, спрямовані на поліпшення умов життя сімей в залежності від кількості дітей в них: надання переважної соціально-економічної підтримки сім'ям з двома і трьома дітьми Розвиток і зміцнення сімейних цінностей, підвищення престижу батьківської праці по вихованню декількох дітей
Сприйняття умов життя як несприятливих для народження дітей, як через об'єктивні життєві труднощі, так і у зв'язку з підвищеним рівнем домагань	Сприяє молодим сім'ям у придбанні житла Підвищити заробітну плату Удосконалити систему допомоги і пільг сім'ям у зв'язку з народженням та вихованням дітей Створити сприятливі умови для поєднання трудової діяльності поза домом із здійсненням материнської функції Забезпечити доступність послуг дошкільних освітніх установ

Продовження табл. 3

Причини, що погіршують ситуацію	
Несприятливі зміни інституту шлюбу (зростання частки незареєстрованих шлюбів, нестабільність подружніх союзів)	Запровадити підготовку дітей та підлітків до сімейного життя, спрямовану на підвищення цінності сім'ї, зареєстрованого шлюбу з кількома дітьми, розвиток навичок сімейного життя
	Надавати психологічну допомогу подружжю на різних етапах сімейного життя з метою запобігання та вирішення сімейних конфліктів
	Розвинути сімейного дозвілля і відпочинку
Незадовільний стан репродуктивного здоров'я	Забезпечити профілактику абортів шляхом підвищення культури контрацепції
	Сприяти збереженню і поліпшенню репродуктивного здоров'я, лікування безпліддя, ЕКО та ін. способи реалізації репродуктивних намірів

Стимулювання народжуваності має базуватися на диференційованій соціальній підтримці сімей в залежності від кількості дітей у них, забезпечення пріоритетного стимулювання народження других і третіх дітей, сприяння молодим сім'ям, які перебувають у зареєстрованому шлюбі, у зміцненні шлюбу, в розв'язанні проблем, пов'язаних з народженням і вихованням дітей.

В Україні в основному поширена однітність, оскільки близько 60% сімей з дітьми - це сім'ї з однією дитиною. Для розширеного відтворення необхідно пропагувати двох і трьохдітність. Формування установки сімей на народження трьох дітей і підтримка сімей у її реалізації має особливе значення. У той же час, сім'ї з трьома і більше дітьми перебувають у найбільш складних соціально-економічних умовах і потребують найбільшої підтримки. Створення умов для народження та виховання не менше двох дітей забезпечується, насамперед, через соціально-економічну підтримку сімей з дітьми. Поліпшення умов життя дводітних сімей сприятиме полегшенню для них прийняття рішення про народження третьої дитини.

Розділ 2. Регулювання міграційних процесів.

Найактуальнішим завданням на сьогодні є регулювання міграційних процесів, яке має два напрям розвитку: зниження трудової міграції і еміграції населення України та регулювання імміграційних процесів і протидія нелегальній міграції.

Міграційними загрозами демографічній безпеці України є не лише втрата населення України, але і погіршення його якісних характеристик, які проявляється в:

1. Втраті населення з високим рівнем працездатності. Згідно різних даних за кордоном на сьогодні працює від 2 до 7 млн. наших громадян;

2. Погіршенні статеві-вікової структури населення в Україні, оскільки, як правило, з метою заробітків виїжджає працездатна частина населення, а це - чоловіки і жінки репродуктивного віку;

3. Соціальному сирітстві або проблемі ще одного втраченого покоління. Це явище є невід'ємним атрибутом трудової міграції.

4. "Відтоку мізків". Одна з найболючіших і найпринизливіших проблем у контексті перспектив науково-технічного прогресу і належного стану безпеки нації. Попит на висококласних фахівців, зокрема - лікарів, технічного персоналу середньої ланки, програмістів та інших - залишається актуальним для багатьох країн, де цілком зрозумілою і економічно обґрунтованою є перевага одноразової інвестиції у відносно

недорогого (за західними мірками) готового фахівця над коштовним і тривалим процесом його підготовки.

5. Злочинності і корупції. Насамперед йдеться про розвиток бізнесу на нелегальній міграції, а якщо ще вужче - на сучасній работоргівлі. Спокуса нелегально виїхати за кордон і обіцянка стабільної роботи та чималої платні формує необхідний рівень попиту, на який бізнес відповідає власними пропозиціями.

6. Збільшенням чисельності іммігрантів як легальних, так і нелегальних, що створює соціальну напругу в суспільстві.

До найсуттєвіших проблем розвитку зовнішніх трудових міграцій в Україні на нинішньому етапі слід віднести:

- переважно нелегальний характер трудових поїздок за кордон;
- низький рівень забезпечення соціального захисту українських громадян в інших країнах;
- переважне зайняття заробітчач з України низько кваліфікованими роботами;
- відсутність ефективних механізмів залучення коштів, зароблених трудовими мігрантами, в економіку України.

Міграційні процеси і міграційна політика не є суто демографічними питаннями, оскільки чинниками міграції є економічний розвиток та становище на ринку праці. Проте міграційний рух впливає на зміни складу населення і країн-донорів, і країн-реципієнтів. Тому міграційну політику можна розглядати як інструмент демографічної політики.

Міграція як соціальний феномен та суспільне явище потребує регулювання з боку державних структур та економічних органів управління, інакше вона трансформується в некеровану соціальну систему. Загальновідомо, що міграційна система, яка стихійно народжується і розвивається, може набути небажаних стабільних параметрів і тенденцій, конкретного змісту та певної спрямованості, які призводять до негативних наслідків [9, с.52].

Принципова особливість державного регулювання трудової міграції полягає у впливі на людську поведінку. Звідси випливає, що пряме регулювання трудової міграції можливо лише в обмежених випадках. Методи прямого впливу застосовуються найчастіше у формі нормативно-правових важелів: встановлення законодавчих рамок (квот) для трудових мігрантів у країні приймання; депортації нелегальних трудових мігрантів, інститут прописки і т.д. (рис.3).

Методи непрямого регулювання мають різноманітні форми в залежності від об'єкта регулювання та різних форм впливу на індивіда, завдань, що стоять перед органами влади в частині оптимізації трудових потоків. Організаційно застосовуючи ті чи інші регулятори, держава впливає на міграційну свідомість індивіда, а через неї - на його поведінку шляхом стимулювання прийняття рішень про вибір місць для праці. Як показав аналіз, методи непрямого регулювання найчастіше базуються на економічному стимулюванні, оскільки вихідними передумовами трудової міграції є різниця між рівнем доходу наявного в індивіда в країні проживання та очікуваного в країні імміграції, а також на можливості знайти добре оплачуване робоче місце, підвищити освіту або кваліфікацію. Тривалість проживання трудового мігранта часто залежить від ступеня реалізації його очікувань.

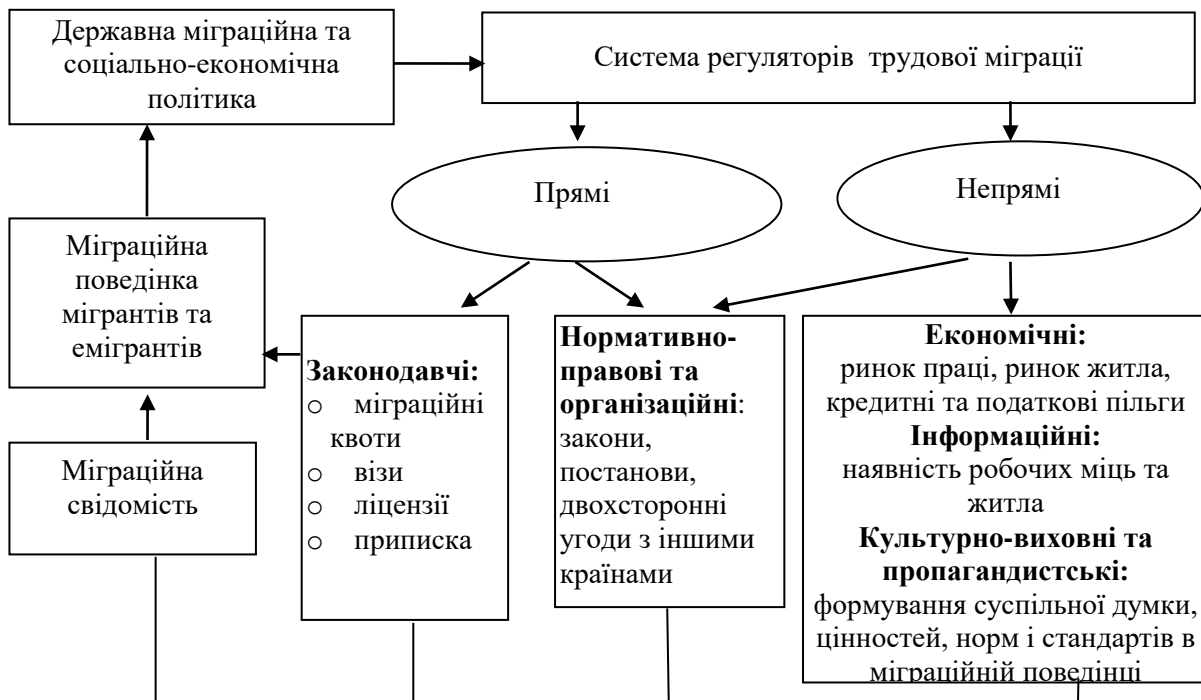

Рис. 3. Схема механізму регулювання трудової міграції

Україна є однією з найбільших країн-донорів робочої сили в Європі. Формування міграційних потоків в Україні відбувається у зв'язку з низькою заробітною платою в зареєстрованому секторі економіки, зростанням безробіття та вимушеної неповної зайнятості, поширенням бідності та високим рівнем майнового розшарування населення. Значним залишається розрив у рівнях оплати праці в Україні й зарубіжних країнах, що спонукає українських громадян шукати роботу за кордоном.

Об'єктами державного регулювання міграційних процесів повинні бути соціальна, професійна структура працівників, їх сімейна інтеграція, рівень в'їзду та виїзду, кількісна межа. Своєю чергою, важелі регулювання міграційних процесів повинні мати на меті поворот іноземних робітників, запроваджуючи правовий статус мігрантів, який би визначав їхні соціальні, економічні, трудові, житлові та інші права (наприклад, позбавлення політичних прав, обмеження участь у діяльності профспілок), регулювання перебування мігрантів у країні зайнятості (наприклад, заборона іммігрантам протягом певного часу змінювати місце роботи, місце проживання, професію) [10, с.86].

Висновки

Узагальнено основні напрями забезпечення демографічної безпеки та зниження рівня демографічних загроз представлено на рисунку 4. Демографічна безпека формується під впливом сукупності економічних, соціальних, екологічних і політичних факторів, що впливають на країну і її населення: економічна і соціальна стабільність; рівень безробіття; рівень конкуренції в суспільстві і її характер; характер влади в країні і регіоні. Під впливом цих факторів населення може змінювати свої звички і установки та демографічну поведінку на користь створення сім'ї та дітей, відмову від міграції, або, навпаки. Ці зміни в демографічній поведінці відбуваються не самі по собі, а відповідають змінам відносини величезної маси

людей до держави, суспільства і до свого місця в житті цього суспільства. Тому система забезпечення демографічної безпеки має бути комплексним, тому що вирішення окремих проблем не зможе запобігти демографічній катастрофі в Україні.

Демографічна безпека є важливим ресурсом для забезпечення інших видів безпеки. Стабілізація демографічної ситуації можлива тільки за умови стійкого економічного розвитку. Необхідно усунути три негативні причини демографічної кризи: низький рівень реальної заробітної плати, відсутність житла і низький рівень розвитку соціальної інфраструктури [11, с. 73].

Державне регулювання демографічної ситуації має полягати в соціально-економічній політиці щодо покращення життя населення і підвищення його життєвого рівня. Комплексний вплив знизить смертність населення, підвищить народжуваність та сприятиме поверненню трудових мігрантів.

Збереження та поліпшення здоров'я населення та зниження смертності

- реформування охорони здоров'я та розвиток профілактичної медицини;
- пропагування та стимулювання ведення здорового способу життя;
- профілактика, інформування та запобігання поширення соціально-небезпечних хвороб;
- Зростання добробуту населення;

Підвищення народжуваності та зміцнення сім'ї

Створення умов батькам для народження, утримання і виховання дітей шляхом:

- економічного добробуту сім'ї;
- соціальної підтримки сімей в залежності від кількості дітей;
- вдосконалення податкової, житлової та кредитної політики;
- поєднання трудової діяльності з виконанням сімейних обов'язків
- збільшення розмірів допомог та інших грошових виплат, в першу чергу, віднесеним до категорії малозабезпечених;
- створення реальних передумов для гармонійного поєднання жінками материнства та професійної діяльності;
- розвитку соціальної інфраструктури, а саме дошкільної освіти на основі розвитку всіх форм дошкільних освітніх організацій
- підвищення якості, розширення форм і видів медичного обслуговування жінок репродуктивного віку та дітей.

Зміцнення інституту шлюбу та сім'ї шляхом:

- виховання у батьків почуття відповідальності за народження здорової дитини;
- вдосконалення статевих виховання підлітків і молоді, поліпшення підготовки до вступу в шлюб і сімейного життя;
- підвищення престижу сім'ї, зміцнення її моральних основ вдосконалення законодавства та пропаганди по зміцненню сімейно-шлюбних відносин, підвищення статусу сім'ї

Регулювання міграційних процесів

Зниження трудової міграції і еміграції населення України:

- розвиток ринку праці та підвищення заробітної плати;
- забезпечення соціальної захищеності українських працівників за кордоном
- запобігання виїзду високоосвічених спеціалістів за кордон;

- сприяння добровільному переселенню співвітчизників, які проживають за кордоном;

- створення соціально-економічних заходів щодо підвищення міграційної привабливості територій;

Регулювання імміграційних процесів та протидія нелегальній міграції:

- регулювання імміграційних потоків з урахуванням соціально-економічних умов;

- визначення щорічних економічно обґрунтованих квот з урахуванням реальних можливостей та потреб країни;

- забезпечення контрольованості імміграційних процесів шляхом введення та здійснення імміграційного контролю;

- вдосконалення міграційного законодавства

Забезпечення активного старіння та захист літніх людей

- пенсійне забезпечення для гідної старості;

- стимулювання добровільної участі людей літнього віку в соціальному житті;

- створення та доступність системи соціальних послуг та послуг охорони здоров'я літніх людей;

- забезпечення літнім людям можливостей для відпочинку, туризму, занять спортом та участі в культурному житті;

пропаганди шанобливого ставлення до людей старшого покоління;

Духовно-культурний розвиток населення

- розвиток громадянської структури суспільства

- виховання почуття національної гідності та гордості

- зростання рівня довіри у суспільстві, особливо до органів державної та судової системи

- формування духовно-моральних принципів поведінки населення та підвищення рівня культури

Результатом комплексного впливу органів державної влади при дотриманні відповідних принципів демографічного розвитку і достатнього обсягу фінансування може бути стабілізація чисельності населення, підвищення якості життя, збільшення очікуваної тривалості життя населення, що буде свідченням ефективності реалізованої політики регулювання чисельності населення країни [13, с. 5].

Список використаних джерел

- [1] Пирожков С. І. Демографічний фактор у глобальній стратегії розвитку України. *Демографія та соціальна економіка*. 2004. № 1-2. С. 5-20.
- [2] Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії за ред. В. Стешенко. Київ : НАН України, Інститут економіки, 2001. 560 с.
- [3] Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2019 році. *Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України*. Київ, 2020. 92 с.
- [4] Трудова міграція громадян України за кордон: виклики та шляхи реагування. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/3126/>

-
- [5] Стешенко В. С. Демографічна криза в Україні. *Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічної діаспори. Сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогнози на порозі XXI століття* : матеріали п'ятої Міжнародної науково-практичної конференції. Київ-Чернівці : Міноборони, Міносвіти, Інститут економіки НАН України, 1997. Частина II. С.178.
- [6] Лібанова Е. М., Курило І. О. Соціально-демографічна політика в Україні у контексті принципів програми дій МКНР (1994 р.). *Демографія та соціальна економіка* 2009. № 2. С. 12-27.
- [7] Стратегія державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. № 10-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80>
- [8] Звідки беруться діти: політика, спрямована на підвищення народжуваності в Україні. *Перспективні дослідження*. 2010. № 1. 38 с.
- [9] Романюк М.Д. Міграційні детермінанти національної безпеки України: теоретико-методологічні та практичні аспекти. *Демографія та соціальна економіка*. 2009. № 1. С. 50-60.
- [10] Hirman A., Volkova N. Migration in the context of economy state regulation in Ukraine. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2016. Вип. 1 (14). С. 83-90. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2016/16gavriu.pdf>.
- [11] Александрова О. Ю. Демографічна безпека України: оцінка стану, акценти державного регулювання. *Агросвіт*. 2017. № 18. С. 69-75.
- [12] Стратегія державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. № 10-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80>
- [13] Долінченко О. М. Методичні підходи до формування основних принципів державного регулювання демографічного розвитку. *Теорія та практика державного управління*. 2016. Вип. 4. С. 152-156.
- [14] Цвігун І. А. Демографічна безпека України та напрями її регулювання : монографія. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2013. 400 с.